
ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 37.017:502

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2022.eco.3-42.38>

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОДНЕ З НАЙГОЛОВНІШИХ ЗАВДАНЬ ОСВІТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Люленко С.О., Подзерей Р.В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
вул. Садова 2, 20300, м. Умань

Lulencoso@gmail.com

У статті розглянуто та проаналізовані особливості формування екологічної компетентності особистості через застосування загальних закономірностей природи, законів довкілля, що сприяє вихованню громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної компетентності, свідомості і культури. Формування екологічної компетентності є одним із завдань освітньої системи, яке здійснюється в процесі екологічної підготовки.

Однією з передумов досягнення збалансованого (сталого) розвитку суспільства виступають наука і освіта, які водночас є і найважливішими інструментами ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень, розвитку демократії. З'ясовано, що екологічна освіта у контексті сталого розвитку набуває статусу інтегруючого чинника освіти в цілому, визначає її стратегічну мету і провідні напрями, вона має світоглядний характер і ґрунтується на усвідомленні людиною себе як частини довкілля, передбачає розвиток екологічної культури суспільства, процес її має бути системним, обов'язковим і безперервним. Проблема формування екологічної компетентності особистості є актуальною та такою, що викликає жвавий інтерес у науковців, про що свідчить велика кількість визначень досліджуваного поняття та дотичних до нього.

Формування екологічної компетентності здійснюється на основі засвоєння особистістю екологічних знань, пов'язаних із застосуванням загальних закономірностей природи, законів довкілля і сприяє вихованню громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної компетентності, свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінювання взаємовідносин людського суспільства й природи, а формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти й відповідно покликане слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти, створює мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах.

Результатом набуття екологічної компетентності є розуміння первинності законів природи щодо соціальних законів, усвідомлення зростання взаємозалежності і взаємовпливу природи і суспільства, особистої відповідальності за екологічні проблеми не лише свого освітнього простору, свого регіону, а й світу загалом. *Ключові слова:* компетентність, екологічна компетентність, екологічна освіта, сталий розвиток.

Formation of ecological competence of the individual as one of the main tasks of sustainable development education. **Liulenko S., Podzerei R.**

The article considers and analyzes the peculiarities of the formation of ecological competence of the individual through the application of general laws of nature, environmental laws, which contributes to the education of citizens with a high level of ecological knowledge, ecological competence, consciousness and culture. The formation of environmental competence is one of the tasks of the educational system, which is carried out in the process of environmental training.

One of the prerequisites for achieving balanced (sustainable) development of society are science and education, which are also the most important tools for effective governance, sound decision-making, democracy. It is found that environmental education in the context of sustainable development acquires the status of an integrative factor of education in general, determines its strategic goal and leading directions, it has a worldview and is based on human awareness as part of the environment. be systematic, mandatory and continuous. The problem of formation of ecological competence of the individual is relevant and such that is of great interest to scientists, as evidenced by the large number of definitions of the concept under study and related to it.

Formation of ecological competence is carried out on the basis of personal mastery of ecological knowledge related to the application of general laws of nature, environmental laws and promotes education of citizens with a high level of ecological knowledge, ecological competence, consciousness and culture based on new criteria. The formation of environmental competence occurs in the process of environmental education and, accordingly, is designed to serve as a leader of environmental culture in the content of education, creates motivation for value orientation in educational constructs.

The result of acquiring environmental competence is an understanding of the primacy of natural laws over social laws, awareness of the growing interdependence and interaction of nature and society, personal responsibility for environmental issues not only their educational space, their region, but the world as a whole. *Key words:* competence, ecological competence, ecological education, sustainable development.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства ми починаємо розуміти, що цілісне й системне розв'язання проблем екологічного навчання та виховання потребує ґрунтовної переробки існуючих документів у галузі екологічної освіти як в Україні, так і у світі. Таким чином,

беззаперечним є той факт, що в сучасних умовах розвиток екологічної компетентності особистості відбувається саме через екологічну освіту й виховання, найважливішу з основ процесу гармонізації взаємодії суспільства та природи.

Формування екологічної компетентності громадян є одним з найголовніших завдань освіти сталого розвитку. Екологічна компетентність дає змогу сучасній людині відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку.

Обов'язковий компонент процесу формування екологічної компетентності – знання. Якщо людина нічого не знає про об'єкт, вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості.

Актуальність дослідження. Головна роль у процесі набуття знань та екологічної компетентності належить школі та вищим навчальним закладам, адже саме в цей віковий період відбувається формування основ екологічної культури, екологічного мислення, цілісного світогляду, системи переконань, що здійснюють вплив на потреби і прагнення людини.

Формування екологічної компетентності людини є одним із першочергових завдань сьогодення. З огляду на сучасну екологічну обстановку у світі екологічна компетентність стає умовою виживання людства. Насамперед означена проблема стосується виховання підростаючого покоління, тому що саме діти – це майбутнє людства. Тому так важливо здійснювати формування екологічної компетентності, формувати особистість, яка вмє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам формування екологічної компетентності та дослідженню її складників присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних учених.

Основні підходи до формування екологічної компетентності, з'ясування її сутності та структури визначено в працях О. Гуренко, О. Колонькової, Н. Пустовіт, Л. Титаренко, С. Шмалей та ін. [7].

Вагомий внесок у розробку проблеми формування екологічної компетентності як особистісної якості внесли праці Г. Білецької, В. Маршицької, О. Пруцакової, Л. Руденко та ін. [6].

Особливої уваги заслуговує дослідження Л. Лук'янової, яка визначила один досить важливий компонент екологічної компетентності – нормативний, що передбачає засвоєння та впровадження системи екологічних норм, законів, приписів, правил щодо діяльності й поведінки кожної особистості як громадянина взагалі й фахівця зокрема [4].

Структуру поняття екологічна компетентність визначено у працях А. Захлебного, Н. Олійник, А. Рябова, В. Шарко.

Екологічну компетентність як інтегровану характеристику особистості майбутнього фахівця розглядає Н. Черновол, поєднуючи в цій якості екологічні знання, особистісні цінності, практичну підготовку, вміння та готовність самостійно приймати рішення, здійснювати професійну, педагогічну та інноваційну діяльність, яка задовольняє конкретні вимоги конкретного виробництва, забезпечує необхідний рівень здоров'я людини, безпеку її життєдіяльності та безпеку природного середовища.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Формування екологічної компетентності особистості є досить непростим процесом, але водночас надзвичайно важливим, а одним із актуальних запитів сучасного суспільства є підвищення екологічної грамотності громадян, забезпечення гармонізації стосунків суспільства та природи в контексті раціонального природокористування, що можливе за умови набуття екологічної культури та екологічної компетентності в контексті сталого розвитку.

Мета статті визначити сутність поняття «екологічна компетентність», проаналізувати особливості формування екологічної компетентності особистості як одне з найголовніших завдань освіти сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу. У «Концепції екологічної освіти в Україні» наголошується, що екологічна освіта як цілісне культурологічне явище повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, яка є складовою системи національного і громадянського виховання всіх верств населення. У цьому документі значне місце відведено громадянській компоненті становлення системи екологічної освіти в державі [2].

Щодо розуміння поняття «компетентність» необхідно зауважити, що сучасна наука розглядає її з різних сторін, що викликає багатовекторність цього поняття. Компетентність – це «сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію»; «компетентність» визначається як динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей, що описують результати навчання за освітньою програмою тощо.

А. Маркова розглядає компетентність як поєднання психічних якостей, психічних станів, що дає змогу діяти самостійно й відповідально, оволодіння людиною навичками й уміннями виконувати трудові функції.

У психолого-педагогічній літературі поняття «екологічна компетентність» розглядається як:

– прояв екологічної культури в її «зоні відповідальності» («Зоною відповідальності» є та частина довкілля, в якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан);

– здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, коли здобути екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їхні наслідки для довкілля;

– здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної діяльності [3].

Екологічна компетентність ґрунтується на суб'єктивних цінностях, переконаннях, знаннях, уміннях, вольових якостях особистості й проявляється ситуативно в практичній діяльності. Екологічно компетентна людина прагне відповідально вирішувати життєві ситуації та організовує своє життя на основі пріоритетності цінностей збереження довкілля.

Формування екологічної компетентності особистості є одним з головних завдань освіти для сталого розвитку суспільства. Філософія освіти сталого розвитку будується на аксіологічних пріоритетах відповідальності кожної людини й людства загалом за наслідки впливу своїх дій на майбутнє цивілізації.

Формування екологічної свідомості – це процес пізнання законів системної цілісності природи і законів, що визначають взаємодію суспільства та природи, що повинні враховуватися на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними компонентами [1].

Для формування екологічної компетентності А. Захлебний рекомендував дотримуватися принципів екологічної освіти та виховання:

- принцип співпраці;
- принцип прогностичності;
- принцип міждисциплінарності;
- принцип єдності теорії і практики;
- принцип безперервності;
- єдність інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності з її збереження, догляду за нею і поліпшення її якісного та кількісного складу.

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти й відповідно покликане слугувати провідником екологічної культури у змісті освіти, створює мотивацію для ціннісної орієнтації у навчальних конструктах. Екологічна компетентність як психолого-педагогічна категорія може розглядатися як «сектор» життєвої компетентності, який стосується широкого спектру взаємодії особистості і навколишнього середовища [5].

Результатом набуття екологічної компетентності є розуміння первинності законів природи щодо соціальних законів, усвідомлення зростання взаємозалежності і взаємовпливу природи і суспільства, особистої відповідальності за екологічні проблеми

не лише свого освітнього простору, свого регіону, а й світу загалом.

У результаті аналізу наукової літератури ми виокремили складові екологічної компетентності, а саме:

- теоретичні знання (наприклад, що я знаю про екологічну безпеку, про охорону рослин і тварин тощо);

- практичне застосування знань (наприклад, що я вмію у сфері захисту природи, для збереження рідкісних видів рослин і тварин тощо);

- обмін досвідом (наприклад, що я вже зробив і чому можу навчити оточуючих людей для збереження свого здоров'я та ін.)

Вирішення проблеми формування екологічної компетентності особистості неможливе без екологічної освіти, що здійснюється через такі форми:

- традиційні та нетрадиційні форми роботи в літніх екологічних таборах (екологічні стежки, екскурсії тощо);

- проведення: польових навчальних практикумів; екологічних експедицій; тематичних дитячих природоохоронних акцій; екологічних олімпіад, конкурсів екологічного малюнку; фестивалів екологічної пісні; ділових ігор; наукових конференцій тощо;

- створення системи підготовки та перепідготовки працівників позашкільних навчально-виховних закладів;

- розширення мережі різних профілів позашкільних закладів;

- залучення до навчально-виховної роботи з екологічної освіти висококваліфікованих фахівців, вчених.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити висновок що сформованість екологічної компетентності особистості ми розглядаємо як цілісне особисте утворення, становлення якого передбачає:

- формування системи базових цінностей (життя, здоров'я, людина, природа, збереження біорізноманітності, культурної спадщини та ін.);

- усвідомлення й засвоєння екологічних знань на рівні фактів, понять теорій і законів, ідей екології, ролі екологічної освіти у становленні особистості та індивідуальності кожного учасника еколого-освітнього процесу;

- уміння оперувати цими знаннями для становлення власної картини світу для теоретичного та практичного освоєння дійсності всіма учасниками еколого-освітнього процесу;

- системне бачення еколого-професійної реальності;

- розвиток методологічної й мовної культури;

- розвиток екологічної свідомості за допомогою системних уявлень про світ, сприйняття природних об'єктів як партнерів у взаємодії з людиною, балансу прагматичної та непрагматичної взаємодії з природою;

– гнучкого ймовірного мислення, яке передбачає здатність до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, моделювання й прогнозування розвитку навколишнього середовища, у тому числі у сфері міжособистісних стосунків;

– емоційно-чуттєве відношення до навколишнього світу у всій його повноті й різноманітності, сприйняття і відношення до нього як до важливої умови свого власного розвитку і саморозвитку, умови існування всього різноманіття життя та екологічної культури на планеті;

– вироблені уміння і навички екологічно грамотної поведінки в навколишньому середовищі, взаємодії з іншими людьми, гармонійної взаємодії та збалансованого розвитку в системі «природа – суспільство».

Головні висновки. Формування екологічної компетентності – це досить складний і тривалий процес, який передбачає комплексний підхід до навчання, виховання та розвитку дітей, і «проходить» шлях від знань, які засвоюються, через почуття та закріплюються в діяльності, що в цілому формує ставлення

дітей до природи. Констатовано, що проблема формування екологічної компетентності особистості є актуальною та такою, що викликає жвавий інтерес у науковців, про що свідчить велика кількість визначень досліджуваного поняття та дотичних до нього.

Доведено, що формування екологічної компетентності особистості передбачає не просту передачу знань, умінь і навичок, а створення умов, які забезпечують суб'єктну позицію особистості в екологічній діяльності, активне засвоєння найпростіших наукових екологічних уявлень, норм і правил поведінки в природі, оволодіння прикладними й пізнавальними екологічними вміннями, розуміння й усвідомлення самоцінності природних об'єктів, необхідність дбайливого, бережливого, розумного ставлення до них.

Перспективи використання результатів дослідження. Перспективи подальших пошуків у зазначеному напрямку дослідження вбачаються у розробці методики формування екологічної компетентності учнів під час вивчення біології.

Література

1. Власова О.І. Педагогічна психологія : навчальний посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
2. Концепція екологічної освіти України. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 7. С. 3–23.
3. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: педагогдошкільник: навчально-методичний посібник для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.
4. Лук'янова Л.Б. Концептуальні засади формування екологічної компетентності майбутніх фахівців. Теорія і практика професійного навчання дорослих у ПТНЗ і на виробництві: кол. монографія. Київ, 2010. С. 23–41.
5. Овчарук О.В. Компетентність як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації до освітньої політики. К. : К.І.С., 2003. 296 с.
6. Пруцакова О.Л. До проблеми формування екологічної компетентності школярів. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. Черкаси, 2009. Вип. 162. С. 132–138.
7. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2007. 20 с.